

ПРОСВЕТИТЕЛСКИ И ПЕДАГОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ В ИЗДАТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ НА СВИЩОВСКОТО ЧИТАЛИЩЕ

Лъчезар Георгиев

Още с основаването си свищовското читалище се превръща в своеобразна културна институция, в която са заложили принципите на издателската дейност. В първия читалищен устав, приет при самото учредяване на читалището на 30 януари 1856 г., специално място се отделя на съхранението на книгите¹. В читалищния тефтер, наречен „Главник народнаго читалища 1856.ианнуариа 30“, е отбелязано, че към 1860 г. читалището разполага с библиотека „с разни книги“, ръкописи и стари монети². В устава на читалището от 1869 г. в член 27 е постановено, че настоятелството ще се грижи „да отдели някое количество пари от доходите“ си, за да печата „некой общополезни книги, които одобри“³. В член 25 се казва, че читалището „ще купува по един екземпляр от всяка новоиздадена книга, и колкото български книги има издадени досега“⁴. Така на дело свищовските чита-

лищни дейци осъществяват една от основните мисии на възрожденската интелигенция – да подпомага българската книжнина, което е заложило и като основна цел на читалището.

Създаването на тази първа по рода си в България културна институция тъкмо в дунавския град се осъществява с препоръката на Георги С. Раковски в края на декември 1854 г. и началото на 1855 г., когато той е укриван в Свищов от Цветко Радославов и Гаврил Денков – учредители на читалището. Идеологът на националноосвободителното движение Г. С. Раковски, вече известен като автор на блестяща публицистика, по това време е в приятелски отношения с д-р Данило Медакович, издател и редактор на вестниците „Сръбски вестник“ и „Седмица“, собственик на печатница, затова свищовци – председателят на читалището Александър Шишманов и членовете на настоятелството Йоан (Яни) Станчев, Иван Божинов⁵ и др. на 2 март 1857 г. отправят писмена молба до Г. С. Раковски да им съдейства за от-

печатване на учебник с енциклопедичен характер „**Буквар за първоначалните ученици**“. Съчинен от Емануил Васкидовича и Георгия М. Владикина, учители училища святого преображения. Напечатано же с иждивение народното читалище в Свищов. 1857. Нови Сад. Книгопечатня д-р Дан. Медакови-ча.“

Съавторите Васкидович – Владикин, също читалищни и просветни дейци в дунавския град, смятат да издадат още един учебник: „**Чистописание за български юноши**“, в печатницата на д-р Д. Медакович. Това не се осъществява, тъй като Г. С. Раковски напуска Нови Сад, а очевидно той е бил посредникът за първите стъпки в издателската дейност на свищовското читалище със сръбския издател Д. Медакович. Затова втората книга на Васкидович – Владикин е отпечатана на следващата 1858 г. в Будим (Будапеща): „**Чистописание за българските юноши**. Съчинено от Емануила Васкидовича и Георгия М. Владикина... **Иждивение народнаго читалища в Свищов. PestLith. Druck v'Haske 1858**". И двете книги на Васкидович – Владикин имат учебен и учебно-помощен характер. Читалището ги печата изцяло със свои средства, като по този начин насърчава издаването на учебна литература и развитието на образователното дело в Свищов. Изданията са сравнително скромни по обем – първата книга има 38 стра-

ници, а втората – 18 листа. За „Буквара“ е използван осмина формат и църковнославянски шрифт. „Чистописание“ е учебно помагало за краснопис по български и гръцки, издадено в значителен за времето тираж от 5000 екземпляра, малък формат, с илюстративни образци за изписването на отделните букви, добро качество на хартията и подвързията. Тази книга излиза от тесните рамки на Свищов и служи на българите в просветното дело в много по-големи мащаби – в Дунавския вилает, а и по други краища на страната, както служат и други книги на свищовските издатели – Неофит Бозвели, Христки Павлович, Тодор Хрулев, Иван Стоянович Мерданчанина.

Третата си книга свищовското читалище издава в столицата на Австро-Унгария: „**Методически буквар за французкий язык, издаден с иждивението на Свищовското народно читалище**. 1868. Във Вена, у книгопечатн. Л. Сомерова“. Авторът на този навременен и полезен учебник е даровитият свищовски учител, книжовник и обществен деец Васил Манчов. В предговора той посочва и датата, когато е завършил труда си – 6 март 1867 г. Независимо че книгата е сравнително малка по обем – състои се от 24 страници при осмина формат, тя има твърде важно значение дори със самата си поява, която сочи европейските тенденции, чиито

посоки се трасират от новото поколение свищовски издатели. Френският език в епохата на Българското възраждане е международен, а на града като крупен търговски център със значение, надхвърлящо далеч рамките на обикновен град в Османската империя, вече са потребни тъкмо книги на западен език за езиковото обучение на подрастващото поколение. Издадените до момента буквари на Христо Дочев Ваклидов (Браила, 1863 и 1864) и помагалата на Иван Петров Чорапчиев „Скороучящий французин“ (Букурещ, 1863) и „Начална книга за французкий язык със забавни прочити“ (Русе, 1865) отстъпват на Манчовия „Методически буквар“, който е подреден по стройна и логична система, с представяне на печатна и ръкописна френска азбука и единадесет уроци с постепенна ускоряваща се сложност, с указания за произношение и свързване на думите в изучавания език. Самият автор е смятан за един от най-добрите учители по френски измежду българите, сътрудници на периодични издания и има вече изграден усет за писаното слово, затова неговият учебник тематично, откъм композиция и съдържание, е изработен с професионална вещина. За това спомагат и подбраните с вкус и мярка текстове.

С откриване печатницата на Дунавската област Русе се превръща в център на издателска и печатарска дейност. Близостта на

двата града позволява читалището да потърси услугите на тази добре действаща във вилаетския център печатница. През 1869 г. там е отпечатан „Устав на Българското читалище в Свищов“, в осем страници текст, при осмина формат⁶. Този втори училищен устав, сравнен с устава, приет при учредяването на читалището през 1856 г., е значителна стъпка напред в посока на утвърждаващата се културна институция, която вече има своето решаващо място в обществения живот на града, служи за пример в отстояването на българщината, както и като образец за една стройна обществена организация, на която не са чужди и издателски прояви. За тяхното осъществяване читалището разчита на спомоществования, членски внос и други доходи, от които да издава и отпечатва книги, допринасящи за българското образование и култура. Авторите са изявени общественици и проверени читалищни дейци, с принос към дейността му. Така например Янко Мустаков има изключителни заслуги спрямо музикалната дейност на читалището. Той организира внушителен четиригласен хор, който от 1868 г. пее в Преображенската църква, а впоследствие сформира и младежки оркестър; за известно време е библиотекар на читалището и участник в читалищната театрална труппа. Това му спечелва уважение като добър педагог и човек, отдаден на

книжовни занимания⁷. Затова през 1869 г. с „Иждивението на Свищовското читалище“ в печатницата на Дунавската област бива издаден учебникът „**Най-практична метода за първоначалното изучаване на децата**“, в 32 страници, осмина формат. Решението за издаването на книга е взето от читалищното настоятелство на 17 юли 1869 г.⁸ Работното заглавие на книгата е било, както я представя и самият автор, „**Нова мода буквар**“⁹.

В началото на буквара авторът представя главните и редовните печатни букви, подредени азбучно. Следват 20 урока, в които се изтъкват приликите и разликите, изяснява се произношението на буквите и звуковете, образуването на срички и думи. Макар и малък по обем – 32 страници, букварът на Я. Мустаков се оказва много практичен и удобен за обучение в началните класове. Книгата се изчерпва бързо и през 1872 г. в печатницата на Дунавската област излиза второ издание със заглавие „**Буквар, нареден по звучна метода**“. Третото издание на книгата – „**Читанка за ученици от основните училища**“, е реализирано от Учителското книжовно дружество в Свищов и е отпечатано през 1874 г. във Виена. За това издание е поместен отзив в редактирания от Христо Ботев букурещки вестник „Знаме“¹⁰. Въпреки изтъкнатите в отзива слабости букварът на Я. Мустаков утвърждава в практи-

ческото обучение на най-малките ученици новата звучна метода¹¹. Като продължава книжовната си дейност, през същата 1874 г. той издава и книгата „**Православно християнско учение за ученици от пригответелните класове**. Наредил Я. С. Мустаков. Издава Учителското книжовно дружество „**Напредък**“ в Свищов“. Както тази книга, така и „Читанка за ученици от основните училища“ е отпечатана в печатницата на Българското отделение Янко С. Ковачев и сие във Виена.

Учебното помагало „**Православно християнско учение за ученици от пригответелните класове**“ съдържа 58 страници при осмина формат и включва 28 разказа от стария и новия завет. Стилът на автора е четивен и улеснява възприемането на текста, към който са приложени и 11 илюстрации. След поредния разказ е приложен въпросник върху предходния текст.

Липсата на средства не позволява на Я. Мустаков да издаде като самостоятелен учебник по нотно пеене, подготвения през 1879 г. ръкопис. След смъртта му през 1881 г. ръкописът е взет от Георги Костадинов Байданов, участник в хора на Я. Мустаков, негов приятел и съмишленик. През 1890 г. той издава „**Кратък учебник по музика**“. За долните класове на гимназиите. Ч. I. Теоретическа. Пловдив и София, дружествена печатница „Единство“,

за първоизточник на който използва труда на Я. Мустаков. Неслучайно в учебника са поместени посвещения „на учителя си по музика г-на Янка С. Мустакова“ и песента на свищовския композитор и диригент „Из кръв и дим и жалост“ по текст на Иван Вазов¹². Учебникът на Георги Байданов претърпява пет издания.

Богатата и разностранна дейност на свищовското читалище подтиква нейните ревностни членове към творчески и издателски прояви. Свищовецът **Теодосий Икономов**, близък до читалищните среди и духовно сроден с будната свищовска интелигенция, след като следва в Киев и Прага, през 1862 г. е учител в Свищов, а след 1863 г. учителства в Браила и Болград. От 12 август до 26 ноември 1864 г. е директор на Болградската гимназия, един от най-значимите културно-просветни центрове на българската емиграция¹³. Повторно е назначен за директор и изпълнява тази длъжност през 1867–1869 г. Той съдейства за издателската дейност и укрепването на основаната през 1861 г. печатница при гимназията. Издава литературното и научнопопулярно списание с педагогически характер „Общ труд“ (1868, печатницата на Централното училище, Болград). През 1863 г. в същата печатница излиза комедията му „Ловчанският владика или бела на ловченският сахатчия“. Тя се счита за първото българско печат-

но драматично произведение¹⁴. Съдържа 80 печатни страници при осмина формат. Сюжетът е разгърнат в три действия. От посвещението става ясно, че комедията е писана през 1857 г. Творбата изобличава разврата на гръцкото духовенство. Доколко ценен е заради способностите си Т. Икономов, се вижда от факта, че самият Георги С. Раковски го кани да участва в списването на в. „Дунавски лебед“ през 1861 г. Когато пристига в Болград, Т. Икономов реализира идеята на Раковски да се открие печатница в централното българско училище на главния бесарабски град, участвайки в нейното дейно функциониране. Печатницата на Болградската гимназия просъществува от 1861 до 1877 г., като в нея са отпечатани 62 български книги¹⁵.

Развитието на свищовския читалищен театър се свързва с името на **Димитър Емануилов Шишманов**. От първото театрално представление на 1 февруари 1870 г. до средата на 1875 г. са играни дванадесет пиеси, половината от които са побългарени, преведени или с авторство на ревностния привърженик на драматургичното изкуство¹⁶. Още през 1857 г. той пише трагедията в три действия „Добрят син“, която не успява да издаде поради свободолюбивите идеи и революционните мотиви в нейния сюжет. Създава оригинални и побългарени драми: „Пенчо Кърлежа“, „Годежът“,

„Добрата майка“, „Запреният“ и други творби, останали в ръкопис¹⁷. Прави превод на драмата „Разбойници“ на Шилер, която също е запазена в ръкопис от сина му проф. Иван Шишманов¹⁸.

Първата драматургична творба, която притежава сериозни качества на зряло за времето си произведение, е запазена в препис със заглавие: „Добрий-а Син, съставено на 1857. Драма в три действия. От Д. Е. Ш., преписана от К. х. Т. Х. Цанов“. Независимо от превратната си съдба и претърпените редакции „Добрият син“ с право може да се счита за произведение на възрожденската драматургия, отразяващо новите повей на художественото мислене в епохата на националноосвободителното движение на българския народ. Втората редакция на драмата Д. Шишманов пише след Свищовското съзаклатие 1867 г. и преминаване на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа в лятото на 1868 г. Тези събития са вълнували автора и безспорно са се отразили в приповдигнатия революционен патос на творбата. Трагизмът в драмата се изгражда от противопоставянето на любовта срещу насието на поробителя. Във втората редакция на драмата в един от епизодите се появяват войводите Хаджи Димитър и Стефан Караджа с четата си. Със суров реализъм авторът е обрисувал безчинствата на разбойниците, които грабят и убиват, подкре-

пiani от официалната власт. Непримириимостта на поробители и поробени е предадена със сполучливи художествени средства.

Очевидно самият автор е съзнавал, че с издаването на тази драма би могъл да си навлече големи неприятности, затова през 1871 г. в печатницата на Дунавската област във вилаетския център издава далеч по-безобидната творба „Добродетел и злоба. Фантазия в 3 действия от Д. Е. Шишманов.“ Книгата съдържа 39 страници на традиционния за печатницата осмина формат. Посвещението е отправено към „благодетелните женски дружества“. Текстът е предназначен да се играе от женската трупа и съдържа нетрадиционни, смели за епохата феминистични идеи, развити и в издадената от него през същата година в Русе брошура „Неколко думи за длъжностите на мъжът“, която отпечатва „даром на спомоществователите“ си.

Д. Шишманов има безспорна заслуга за подновяване дейността на читалището в Свищов. В тази посока са и неговите авторски и издателски прояви. В неговата реч за значението на читалищата, изнесена вероятно при възстановяването на тази важна за свищовци културна институция в началото на 1870 г., и публикувана от сина му проф. Иван Д. Шишманов, се изтъква, че читалищата са давали „най-голямото усъвършенствование“, тъй като в тях

„гражданите не само че са са узнавали сос света чрез разните журнали, но са се узнавали и сос разни списатели, художеството, учението и големите дела“¹⁹. Съобразно с модерните и народополезни свои възгледи Д. Шишманов публикува словото си „**За нуждата на общото образование**“ в книгата, която издава читалищният деец и учител в Свищов Стефан Попов. Неголямата по обем книга – 43 страници, осмина формат, излиза в печатницата на Дунавската област в Русе през 1872 г.²⁰

Година по-късно Д. Шишманов прави опит да реализира възгледите от предишните книги и слова, като основава първото у нас частно училище за обучение на търговски и финансови кадри. В началото на 1873 г. той отпечатва с рекламна цел в печатницата на Дунавската област – Русе, брошурата в седем страници „**Първо българско приватно търговско училище на Д. Е. Шишманова в Свищов**“, където обосновава подбудите за разкриване на това уникално за българите в онази епоха учебно заведение. Намерението на автора е да основе след време търговска академия, разделена на четири класа. Макар това частно училище да просъществува само година и е затворено от властите²¹, мечтата на читалищния и просветен деец Д. Шишманов се осъществява след Освобождението, когато през 1884 г. в града се открива държавна търговска гимназия

„Димитър Хадживасилев“, а в средата на 30-те години на ХХ в. започва да функционира висшата търговска академия „Димитър Апостолов Ценов“.

Още на времето пресата забелязва авторските и издателските изяви на Д. Шишманов, а и самият той търси начин да извести на по-широката аудитория раждането на изданията си. По повод на „Добродетел и злоба“ се появяват обяви в букурещкия вестник „Свобода“²², вилаетския русенски седмичник „Дунав“²³. Обява за „Неколко думи за длъжностите на мъжът“ излиза същата 1871 г. във в. „Дунав“²⁴.

Имаме основание да считаме, че в печатницата на Дунавската област излизат още няколко издания, в чиято реализация като книжовна продукция са намесени свищовското читалище или дейни негови членове. Това са „**Устав на Свищовската черковна община**“ и „**Устав на училищното настоятелство**“, отпечатани в 8 страници на осмина формат, без да е посочена годината на издаването им²⁵. През 1872 г. е отпечатан „**Устав на Българското девическо заведение, отворено в Свищов в 1872**“, в 11 страници при осмина формат. В същата печатница е издаден „**Особен лист за посещение и изпрождане на негово блаженейшество г. Антим, първият екзарх български в Русе и Свищов**“. Посочена е датата 19 март 1872 г.²⁶ Листът е в четири страници, на

четвъртина формат и като издател е отбелязано повременното списание „Училище“, чийто редактор-стопанин е Р. И. Блъсков, но авторството е на Стефан Илиев Попов, по това време учител в Свищов и очевидец на посрещането на Антим I в дунавския град²⁷.

Роден в Разград (1840) и учителствал в родния си град, в Русе и Свищов (1870–1877), **Стефан Ил. Попов** се занимава с издателска и журналистическа дейност, близък е до свищовската интелегенция, свързана със свищовското читалище. Добрата подготовка, която получава във френския католически колеж в кв. „Бибек“ – Цариград, му позволява да състави и издаде още през 1868 г. значителния по обем – 294 страници, „Словар французко-българско-турски за най-употребителните думи“, в сътворство с Д. В. Хранов. Книгата е отпечатана в печатницата на Дунавската област. По това време Ст. Ил. Попов е учител в Русе и успява да създаде контакти с вилаетската печатница. Затова още с установяването си в Свищов той намира благотворна среда за творческа и издателска дейност. През 1870 г. съвместно с Петър К. Аврамов съставя и издава в печатницата на Дунавската област книгата „Писмовниче“. За това учебно помагало с обем 60 страници, осмина формат, се набират 161 спомоществователи от Свищов, а в сп. „Училище“ излиза отзив²⁸. През

същата година издава във Вилаетската печатница помагалото „Упражнения за граматическите правила на французкият язык, отбрани и преведени от Стефана И. Попов“ (1870), за което е публикуван отзив в сп. „Училище“²⁹. Плодовитият автор пише и издава надгробни слова³⁰, слова при посещението на видни личности и ознаменуването на важни събития³¹, сътрудничи активно на списание „Училище“ и цариградското списание „Читалище“ с литературни и публицистични творби, пише по училищни, читалищни и църковни проблеми³².

Ревностен читалищен деец, на когото не са чужди издателски прояви, е и видният възрожденски живописец **Никола Христати-ев Павлович** (9 дек. 1835 – 18 февр. 1894). Той учи отначало при баща си – известният учител и издател Христати Павлович, през 1852–1856 г. изучава живопис във Виена в императорското училище за рисуване и моделиране. В австрийската столица се сближава с издателя д-р Петър Берон, който го изпраща на собствени разноски да учи в Художествената академия – Мюнхен при проф. В. Каулбах (1856–1858)³³. В периода 1858–1860 г. Николай Павлович пребивава в Крайова в мушията на д-р П. Берон и осъществява илюстрирането на книгата му „Космографски атлас“. Изготвя и литографии за книгата на Г. С. Раковски „Няколко речии Асеню първому...“

и за поестта на Велтман „Райна, княгиня българска“. В началото на 60-те години на миналия век учителства последователно в Трявна, Търново, Русе, Стара Загора. От 1866 до 1879 г. е учител в родния си град и се включва дейно в работата на читалището. За първото представление на читалищния театър – пиесата „Геновева“, той изработва сценичните декори³⁴. Още преди завръщането си в Свищов Н. Павлович развива идеята за организирането на учебно заведение за „живописно художество“³⁵. През март 1867 г. в Свищов завършва ръкописа на брошурата си „Заведение за живопис как да се устрои в България и позив за поддържанieto му“³⁶. Книжката излиза в печатницата на Дунавската област – Русе през същата година, в 14 страници при осмина формат. При изясняване на възгледите и основанията си за организиране на тази академия за прекрасно художество Н. Павлович се опира на структурата и устройството на училищата и читалището в Свищов, както и от наблюденията върху редица европейски учебни заведения по живопис, които има възможност да посети по време на престоя си в чужбина. Поддръжка на идеята си, както се посочва в книгата, Н. Павлович намира от страна на „д-р Петър Берон Котленец и г-н Антон К. Цанков Свищовец“³⁷. Авторът подчертава, че по собствени причини е избрал родния си град

за място, където да се открие това първо по рода си у нас учебно заведение по изобразителни изкуства. Очевидно, разказвайки подробно за структурата, тематичната насоченост и характерните моменти в дейността на тази своеобразна академия, авторът не пропуска да свърже бъдещото ѝ функциониране с цивилизована и просперираща Европа, която разполага и с необходимата учебна литература за подготовката на бъдещите живописци. Финансови причини, а и отношението на правителството, особено след погрома на Свищовското съзаклятие, в което участва и Н. Павлович, попречват да се осъществи родолюбивата идея. Две години след неговата смърт, през 1896 г., в София е открито Рисувално училище, прераснало по-късно в академия, носеща неговото име.

Интересно е да се отбележи, че Н. Павлович търси обществена разгласа и прави особен вид реклама на своите картини посредством възрожденския периодичен печат, където публикува съобщения и обяви за отпечатване на свои творби. Обикновено това са цариградските вестници „Македония“, „Право“, „Турция“³⁸. В някои от тези публикации става дума и за посегателства върху авторското право, както това става с незаконното отпечатване на две картини на Н. Павлович в романа „Райна княгиня българска“³⁹. Свищовският художник има намерение да

издава и културно-историческо списание „Български паметник“, за което излиза обявление във вестниците „Право“ и „Отечество“ с дата 11 май 1871 г.⁴⁰

Предвижда се списанието да се издава на български и немски език, като в него се заложи илюстративен исторически материал.

Публикациите на Н. Павлович във възрожденския периодичен печат, в отделни книги и брошури са посветени, от една страна, на анализ и тълкувания на авторски картини с исторически сюжети, а, от друга страна, ратуват за организиране на художествено образование. Естетически възгледи на художника се допълват и от разбирането за въвеждането на литографията като своеобразна издателска система за тиражиране на художествени творби на изобразителното изкуство⁴¹.

Освен в Русе Н. Павлович издава свои книги-брошури във Виена, в печатницата на Л. Сомер и съдружие. За издаване на публичистични материали се обръща към различни цариградски издатели на вестници – „Македония“, „Право“, „Турция“, „Гайда“, „Напредък“, „Век“, което говори за намерението да споделя публично своите виждания по отношение на изобразителното изкуство, както и да търси съмишленици за своите прогресивни идеи.

Наред с подкрепата си за свищовските автори и издатели свищовското читалище съдейства

да се разпространяват или издават и други български книжовници. Така то подкрепя материално издаването на **„Велизарий. Историческа драма в две действия (По Х. К. Траудцена). Съставил Т. Шишков. Принос на бъдещия народен театър“**. Книгата е отпечатана през 1873 г. в печатницата на А. Минасиан в Цариград, има осмина формат и обем 56 страници.

С л е д О с в о б о ж д е н и е т о издателската дейност на читалището е насочена предимно към отпечатването на своите устави и правилници, отчети, които имат отношение предимно към организацията и структурата на читалищната работа. През 1886 г. свищовската скоропечатница на Н. С. Найденов отпечатва **„Устав на Славянското ученолюбиво дружество „Св. Кирил и Методий“**, основано на 22 декември 1885 г. Съдържа 14 страници, размер на формата 20 X 12, и 46 члена.

През 1888 г. скоропечатницата-книжарница на „Славков-Попов“ отпечатва нов **„Устав на Славянското ученолюбиво дружество „Св. св. Кирил и Методий“**. В сравнение със стария новите членове на устава – общо 61, засягат библиотечната дейност, съдържат методични указания за подготвяне и изнасяне на сказки, за тяхното обсъждане⁴².

Две години по-късно бива издаден и **„Правилник за заседанията на Славянското ученолюбиво Дружество „Св. Кирил и Ме-**

тодий“ гр. Свищов. Свищов, скоро-печатница на П. А. Славков, 1890 г.“ На авантитулната страна е посочено, че правилникът е одобрен и приет на 31 октомври 1890 г. с протокол № 26. Структурно в осем глави са изложени 63 члена, засягащи организацията, законния ред и ефективността на заседателната работа, санкциите за нарушителите на дружествената дейност, които включват лишаване от право за вземане на книги от библиотеката за един месец, отнемане правото на глас в заседанията до три месеца и накрая изключване от дружеството⁴³.

В края на века е издаден нов устав на дружеството. Отпечатан е в печатница „Асен Д. Паничков“ в Свищов. Съдържа сведения за печата, знамето, емблемите, празника на дружеството, основаване фонд за построяване на собствено здание⁴⁴. Корицата е оформена с образите на св. св. Кирил и Методий.

В печатницата на А. Данков и сие през 1902 г. в 15 страници, на формат 17 X 10, 5 излиза новият „Устав на Славянското ученолюбиво дружество „Св. Кирил и Методий“. В 5 раздела и 47 члена са формулирани целите и задачите на читалищната дейност, споменава се за нуждата от учредяване на научно-литературно списание или вестник. Тази идея бива реализирана със създаването на двуседмичния вестник за наука, литература и обществен живот

„Знание“, орган на славянското ученолюбиво дружество „Св. Кирил и Методий“ в Свищов. На 3 октомври 1902 г. излиза „Лист за предизвестие“, който обявява създаването на новото периодично издание. Първият брой е отпечатан на 15 октомври 1902 г. в печатница „А. Н. Данков“ в Свищов. В същата печатница вестникът излиза до 1 декември 1903 г. Списва се от група инициативни читалищни дейци, под редакцията на инж. Янко Енчев. Форматът е 4⁰; издава се на 1-о и 15-о число в осем страници. Интересно е да се отбележи, че решението за издаването на вестника се взема само месец преди отпечатването на първия му брой, което говори за оперативност при организацията на издателската работа върху това периодично издание с културно-просветен характер. В протокол на дружеството номер 9 от септември 1902 г. е записано: „Да се почне издаването на литературен вестник“⁴⁵. В протокол номер 10 се посочва, че на инж. Янко Енчев за редактирането на вестника ще се плаща „половината приход от обявленията, които ще се обнародват“, а за цялото годишно течение на вестника ще получи 720 лева, които ще се считат за издателски разходи⁴⁶. Като премии на абонатите, заплатили годишния абонамент за 1903 г., дружеството дава по една шевна машина, една китара, една рисувана картина, две вази и две ръкоделия⁴⁷. От

вестника през 1902 – 1903 г. излизат 24 броя. Тематиката е свързана с проблеми на стопанската дейност в страната, съдържа статии с научнопопулярен и образователен характер, поместват се преводни художествени творби от Антон П. Чехов, Алфонс Доде, Ханс Кристиан Андерсен, разкази от местни автори, специално място във вестника се отделя и на рубриците „Политическа хроника“, „Смешни“, „Мисли и изречения“.

Свищовското читалище прави опит да подпомогне и книгоиздателската дейност на местни автори. Настоятелството решава с протокол номер 1 от 5 януари 1897 г. да подкрепи издаването на преведените от К. Константинов два тома от романа на Ал. Дюма „Тримата мускетари“. Поради материалните трудности читалището не успява да издаде книгите.

Под редакцията на П. Милнчев на 25 юни 1897 г. излиза единственият брой на вестник „Св. Кирил и Методий“, орган на Славянското ученолюбиво дружество в Свищов. Съдържа отчетния доклад за работата на читалището през изминалата година, като в разделите се коментират целите на дружеството, анализира се театралната, библиотечната и финансовата дейност. Уводната част на вестника дава информация за основаването на дружеството. Вестникът е отпечатан в дунавския град, в печатницата на Д. Т. Дамя-

нов, в четири страници, на формат 2^о.

През 1909 г., след сливането на дружество „Св. Кирил и Методий“ и дружество „Просвещение“, се издава новият „Устав на Ученолюбивото и просветително дружество „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в Свищов“, отпечатан в печатницата на Асен Д. Паничков⁴⁸. Уставът има 11 страници, съдържа 10 глави и 29 члена, като в него се правят допълнения към предишните устави, утвърждава се и патронният празник да остане 11 май, посочват се символите на новия печат на дружеството, засягат се въпросите по организиране на дейността му. Също през 1909 г. е издаден „Отчет за състоянието на Дружество „Еленка и Кирил Д. Аврамови“, информация за работата на новата културна формация, която има значим принос в утвърждаването на книжовната и издателската дейност на дунавския град. Периодът на балканските войни и Първата световна война попречва тази дейност да се утвърди чрез нови и по-крупни форми. Това става в края на 20-те и средата на 30-те години, когато биват издадени от името на свищовското читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ селищните монографии на протоерей Стефан Ганчев „Свищов. Принос за историята му“. (1929, печатница П. А. Славков) и на Георги п. Христов „Свищов в миналото. 86 – 1877“ (1936, печатница на П. А. Слав-

ков). Независимо от някои непълноти и едностранчиви оценки и двете монографии очертават ролята на дунавския град в борбите за извоюване на политическото освобождение на България; приноса на Свищов за стопанския и културния напредък на българите през Възраждането и след Освобождението; ролята на редица бележити личности – търговци, лекари, учители, свещеници, издатели, читалищни дейци, участници в националноосвободителните борби. Изследването на Георги п. Христов „Свищов в миналото“ има важен дял с приложения на непубликувани спомени и ръкописи. Включени са автори, жители на Свищов: хаджи Димитър Николов Паничков, хаджи Илия Монеv, Коста Димитров, Тома Пантелеев (неговата биография е писана от сина му). Обнародването им дава възможност да погледнем от още един исторически ъгъл събитията през възрожденската епоха.

Издадената с материалната подкрепа на свищовското читалище, градската община и Популярната банка книга на протоерей Стефан Ганчев описва развитието на просветното дело, църковния въпрос и борбата за независима екзархия, дейността на свищовското читалище и дружествата в града. Разгледани са литературните паметници от ранната възрожденска епоха, прави се опит да се разкрият моменти от дейността на печатаря хаджи Димитър Панич-

ков преди и след Освобождението. Отделен раздел проследява участието на свищовци в националноосвободителните борби. Ценни са биографиите на изявени представители на свищовската интелигенция преди и след Освобождението, отдали много сили и енергия за издигането на дунавския град като голям културен и просветен център.

На 24 май 1931 г. излиза още едно читалищно издание – „Юбилеен сборник на читалището „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в гр. Свищов. Редактори на тази ценна книга и нейни съавтори са дългогодишните учители краеведи **Бончо Чемширов** и **Георги п. Христов**. Със свои спомени за читалищното дело в Свищов след Освобождението участва и бившият учител Йордан В. Николов. В статията от сборника „Нашето възрождане и Свищов“ Георги п. Христов проследява развитието на учебното дело в дунавския град и някои моменти от издателската дейност на Емануил Васкидович, Нсофит Бозвели и Христаки Павлович. Статията на Бончо Чемширов „Читалището преди Освобождението“ обобщава просветната, театралната, библиотечната и благотворителната дейност на първото у нас читалище, спирайки се и на някои по-важни читалищни издания. Особено ценно е изследването на Георги п. Христов в сборника за старопечатните книги и ръкописи в читалищната библи-

отека. По своите приноси и научни достойнства книгата се нарежда сред най-добрите юбилейни сборници след Освобождението, посветени на изучаване културните процеси, просветната и читалищната дейност у нас.

В памет на свищовци – участници в националноосвободителните борби и във връзка с откриване паметник от признателното население на града, през 1934 г. свищовската дружба в София издава под редакцията на А. Панов сборника „Свищов в епохата на Възраждането“. Основните статии разглеждат развитието на просветното и читалищното дело, дейността на първия български певчески хор, на женското просветително и благотворително движение в града, търговското училище и театъра, първата печатница. Публикувани са биографиите на д-р Георги Атанасович – министър на Народното просвещение в първия български министерски кабинет, на видните политици, общественици, учени и писатели от Свищов Георги Желязкович, Драган Цанков, Георги Тишев, Никола Сукнаров, Григор Начович, Киряк Цанков, Димитър Г. Анев, Георги Т. Данаилов, Димитър Я. Станчев, Алеко Константинов, Димитър х. Василев, Александър Божинов и др. В списването на книгата участва учителят от свищовската търговска гимназия Георги п. Христов и старият учител Йордан В. Николов. Тя прави доб-

ро за времето си впечатление с добро полиграфическо оформление и изобилен илюстративен материал. И днес сборникът представлява ценно справочно издание за миналото на дунавския град.

През април 1958 г. в Свищов е издаден юбилеен сборник „Сто години народно читалище Свищов“ под общата редакция на д-р Рачо К. Казански. В редколегията са още Христо Джамбазки, Боян Джонов, Иван Гунев, Стефан Стефанов. Независимо че на места повтаря под друга форма изследванията на авторите от Юбилейния сборник от 24 май 1931 г., тази книга съдържа редица нови моменти от историята на българското образование и читалищното дело, проследени от културните процеси в Свищов през Възраждането и след Освобождението, музейното и театралното дело, библиотечната и издателската дейност на читалището, музикалните прояви на видни читалищни дейци и колективи. Въпреки значителния си обем – над 450 страници, книгата представлява монолитно и значимо издание, което дава отговор по пътя на научното изследване и научния коментар на редица непроучени моменти от историята на града.

Когато търсим обобщенията и генералните оценки за издателската дейност на първото в България читалище – Свищовското, не може да не направи впечатление фактът, че приоритетното в основните, най-мощните изда-

телски прояви на тази мощна културна институция на брега на Дунава са педагогическите и просветителските аспекти; акцентува се както върху издаване на книжни-на за нуждите на българското образование в местен и в общонаци-онален план, така и на издания, проучващи историята на просветното дело, на всички онези изяви, свързани с развитието на училището и читалището като свособразен и оригинален български феномен.

БЕЛЕЖКИ

¹ НБКМ – БИА, I Б 1882.

² Юбилеен сборник на читалището „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в гр. Свищов. Свищов, 1931, с. 87.

³ Устав на българското читалище в Свищов. Русчук. В печатницата на Дунавската област 1869, с. 7–8.

⁴ Пак там.

⁵ Иванчо Божинов, читалищен деец, щедър дарител на свищовското читалище и училищата в града, е заможен търговец, дядо на известния художник-карикатурист Александър Божинов.

⁶ Размерът на устава е 14 x 22 см.

⁷ ДА – В. Търново, ф. № 1162, оп. 2, а. е. 15, л. 15.

⁸ Ч и м ш и р о в, Б. Читалището преди Освобождението. – В: Юбилеен сборник на читалището „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в гр. Свищов. Свищов, 1931, с. 52.

⁹ ДА – В. Търново, ф. № 1162, оп. 2, а. е. 15, л. 15.

¹⁰ З н а м е, № 4, 5 януари 1875.

¹¹ ДА – В. Търново, ф. № 1162, оп. 2, а. е. 15, л. 16.

¹² ДА – В. Търново, ф. № 1162, оп. 2, а. е. 15, л. 17.

¹³ Д о н ч е в, Д. Болградската гимназия през 1858–1878 г. – В: Болградската гимназия. Сборник по случай 135 години от основаването ѝ. С., 1993, с. 51–52.

¹⁴ К а з а н с к и, Р. Развитие на театралното дело в Свищов. – В: Сто години народно читалище Свищов. Юб. сборник 1856–1956. Свищов, 1958, с. 230.

¹⁵ Н а ч о в, Н. Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 до 1877. – Сборник на БАН. Книга XV. С., 1921, с. 67.

¹⁶ ДА – В. Търново, ф. № 1162, оп. 2, а. е. 2, л. 19.

¹⁷ К а з а н с к и, Р. Цит. съч., с. 232.

¹⁸ По този въпрос виж Ш и ш м а н о в, Ив. Баща ми като читалищен и театрален деец. – У ч и л и щ е н п р е г л е д, № 4, 1903, с. 321–332.

¹⁹ Пак там, с. 325.

²⁰ На корицата годината е 1873.

²¹ ДА – В. Търново, ф. № 1162, оп. 2, а. е. 9, л. 28.

²² С в о б о д а, 2, № 21, 6 ноември 1871, с. 167.

²³ Д у н а в, 7, № 623, 31 окт. 1871.

²⁴ Д у н а в, 7, № 627, 14 ноември 1871; № 628, 17 ноември 1873.

²⁵ Г е о р г и е в а, Н. Възрожденската книжнина в Русе. Русе, 1991, с. 73.

²⁶ Цит. съч., с. 69.

²⁷ Вж.: У ч и л и щ е, 2, № 5 [прит.], 1872.

²⁸ У ч и л и щ е, 1, № 11, 29 април 1871.

²⁹ У ч и л и щ е, 1, № 11, 29 април 1871.

³⁰ Надгробни слова от Ст. И. Попов. Издават наследниците на покойният Николая Ценович, роден на 1798, а починал на 9 януария 1872-ра год. у Свищов. Русе, печатницата на Дунавската област [1872], 8 с., 8°. Над текста: Слово за Н. Ценович, Алекс. Г. Ценович и Т. Миланович; Надгробни слова. Съчинени и изречени от Стефана И. Попов. Букурещ, 1876. В печатницата на Д. В. Хранова и сиѐ, 21 с., 8°. [Словата са предназначени за Ем. Васкидович, поч. на 30 септ. 1875, и Тодор Г. Пюджулев, поч. 1871].

³¹ Слово... у Свищов при тържественото празнувание на изпълнението на царс. ферман. – У ч и л и щ е, 2, № 7, 14 апр. 1872, с. 52; Слово... в събрание на Женското дружество в Свищов. – У ч и л и щ е, 2, № 1, 2, 3, ян. – февр. 1872; Слово [за освобождението на България]... в Свищов на 15 юни 1878. – С л а в б р а т с т в о, 1, № 9, 10, 22 юли – авг. 1878.

³² Свищов, 5 ноември 1878. – С л а в б р а т с т в о, 1, № 14, 23 ноем. 1878, с. 112. Дописка: Княз Дондуков-Корсаков е посрещнат тържествено от свищовското население; отправен към него поздравителен адрес.

³³ Българска възрожденска интелигенция. Енциклопедия. С., 1988, с. 487.

³⁴ ДА – В. Търново, ф. № 1162, оп. 2, а. е. 2, л. 18.

³⁵ Известие [за откриване на „Учебно заведение за живописно художество“ в България]. – С ъ в е т н и к, 1, № 36, 25 ноем. 1863, с. 4; За устройението на едно заведение за живопис. – Г а й д а, 2, № 18, 1 март 1865.

³⁶ НБКМ – БИА, ф. № 383.

³⁷ П а в л о в и ч, Н. Заведение за живопис как да ся устрои в България и позив за поддържанieto му. Русчук, в печатницата на Дунавската област, 1867, с. 4.

³⁸ М а к е д о н и я, 4, № 68, 23 юли 1870; П р а в о, 5, № 36, 2 ноем. 1870 [съобщава се за отпечатване на картината „Разделение на българското племѐ“]; П р а в о, 6, № 7, 12 април 1871 [уведомява за отпечатване на картината „Крум побеждава Никифор“ и за работата по картина за приемане на християнството от хан Борис]; П р а в о, 7, № 26, 4 септ. 1872. [Дава описание на картината „Паметник за освобождението на българската църква“. Посочена е дата: Свищов, 20 април 1872].

³⁹ Турция, 2, № 46, 21 май 1866.

⁴⁰ Право, 6, № 13, 24 май 1871, с. 50; Отечество, 2, № 92, 5 юни 1871, с. 4.

⁴¹ Христова, Л. Прекрасните художества трябва да служат за развитие и облагородяване на чувствата. – Библиотека, 1994, № 2, с. 59.

⁴² Мушмова-Георгиева, Ф. и Ж. Аламанова-Спасова. Библиотечната и издателската дейност на свищовското читалище от основаването му до 1944. – В: Сто години народно читалище Свищов. Юбилеен сборник 1856–1956. Свищов, 1958, с. 215.

⁴³ Пак там.

⁴⁴ Пак там.

⁴⁵ Чемширов, Б. Славянско ученолюбиво д-во „Св. св. Кирил и Методий“. – В: Юбилеен сборник на читалището „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в гр. Свищов. Свищов, 1931, с. 207.

⁴⁶ Пак там, с. 208.

⁴⁷ Пак там.

⁴⁸ Мушмова-Георгиева, Ф. и Ж. Аламанова-Спасова. Цит. съч., с. 217.

PEDAGOGICAL AND ENLIGHTENER'S ASPECTS OF THE PUBLISHING ACTIVITY OF THE SVISHTOV'S COMMUNITY CENTRE

Lutchezar Georgiev

The article of Lutchezar Georgiev "Pedagogical and Enlightener's Aspects of the Publishing of the Svishtov's Community Centre" is a result of an extensive research of the author in the Historical Archives of the National Library "St. St. Cyril and Methodius" in Sofia, the public record office in Veliko Tirново. Little known publications of the Bulgarian press during the Enlightenment are used into the article.

From one hand, the research study deals with the publishing activity of the Svishtov's community centre – the first one in Bulgaria which have put the beginning of a unique cultural institute which from its very foundation started to take care of the publishing, protection and preservation of the native literature. From the other hand, the article studies the activity of those cultural figures from Svishtov recognized as authors, publishers, champions of the formation of the Bulgarian literary and publishing tradition. In the article there is a study of publishing connects of the Svishtov's community centre with the distinguished publishers Dr. Danilo Medacovich and Georgi Stoykov Rakovski, with publishing houses in Novi Sad, Budapest, Vien, with the printing house of the Danube region in Russe.

The article studies the pedagogical and enlightener's aspects in the publishing activity of the oldest community in the country in the period 1865–1944 which was recognized as original and ingenious publishing institution in one of the most important

literature centres in Bulgaria for the period. With the help of the Svishtov's community centre and the active participation of its members many pedagogical issues, educational and educative literature, historical monographs, library club's statutes, periodical issues are published.

Lutchezar Georgiev Georgiev is the author of twelve books and a series of scientific articles among which there are his profound studies on the problems of the publishing activity and its relations with the educative activity and the development of the Bulgarian education during the Renaissance. The author is an editor-in-chief of the University publishing house "St. St. Cyril and Methodius"